

Amerikai apológia Antonescu tábornokról

Watts, Larry: Romanian Cassandra. Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1911-1941. East European Monographs 358. Boulder, Distributed by Columbia University Press 1993. 390. p.

A közel négyszáz oldalas mű, bár a szerző tagadja a részrehajlást, valójában hosszú védőbeszéd Ion Antonescu tábornok mellett. A román vezér megítélésével kapcsolatban az ország határain kívül is szélsőséges vélemények ütköznek össze, és Larry Watts könyve ehhez a mind szenvedélyesebbé váló vitához szolgál adalékkal. A szakfolyóiratok hasábjain, valamint az Interneten dúló, olykor szenvedélyes polémiát, amelyet az 1993-ban megjelent mű váltott ki, újabb és újabb hozzászólások és könyvismertetések szélesítik.

A könyv Antonescu katonai karrierjének bemutatásával kezdődik, majd a szerző részletesen és szemléletesen vázolja az első világháború utáni román közállapotokat. Bár Watts nem mondja ki, de leírásából egy olyan Románia képe bontakozik ki, ahol semmi sem egészen az, aminek nevezik: az általános titkos választójog ellenére valóban tiszta választásokra soha nem került sor (1937-ben a király még a manipulált választási eredményt sem vette figyelembe); a pártok, amelyek meghatározó szerepet játszottak a közélet alakításában, részben családi vállalkozások voltak (például a Bratianu család Liberális Pártja) stb.

A számos belső ellentmondás mögött főként a korrupció húzódott meg, amelyet a román közéletet átszövő személyes és klánkapcsolatok tápláltak. A hatalom megszerzése, illetve megtartása érdekében gyakorlatilag minden eszköz igénybe vehető volt. Ezen szabály figyelembevétele nélkül Románia bel- és külpolitikája érthetetlennek, követhetetlennek és kiszámíthatatlannak tűnik. Ezért szentelt Watts is több fejezetet a történelmi háttér felvázolásának.

A gondos és kiegyensúlyozott társadalomrajz után meglepő, hogy a szerző a politikai események ismertetését a negatív és pozitív erők küzdelmére egyszerűsíti le. Bár a két világháború közti Románia belpolitikáját alapvetően a két nagy párt, a Liberális Párt és a Nemzeti Parasztpárt közötti kétpólusú harc határozta meg, Watts az egész közéletet a királynak a Vasgárdához való viszonya oldaláról szemléli. Interpretációjában az 1930-ban trónra lépő II. Károly testesíti meg az abszolút rosszat. A könyv részletesen beszámol a király botrányos magánéletéről és a hatalommal való folytonos visszaéléseiről.

Watts szerint a király manipulációjának köszönhető, hogy Romániának 1930 és 1940 között 25 kormánya volt. Tíz év alatt összesen 18 különböző kormányfő, 61 miniszter és 213 államtitkár volt hivatalban. A pártok szétzilálásában Károly sikeresen használta az „Oszd meg és uralkodj!” elvet. Az állandósult politikai válságot súlyosbította, hogy a világgazdasági válság következtében az elmaradott agrárjellegű román gazdaság az összeomlás szélére került. (1929 és 1937 között a paraszti jövedelmek mintegy 60 százalékkal csökkentek)

Ebben a válságos korszakban a liberalizmus és a kizsákmányolás tagadásaként lépett színre a Corneliu Zelea Codreanu által alapított Mihály Arkangyal Légiónja, illetve ennek frontszervezete, a Vasgárda. Watts a király és a kamarilla morális ellenpontjaként mutatja be a mozgalmat, bár fasiszta és terrorista természetét ő sem tagadja. Az új mozgalom, amelynek eszmei rokonai az oroszországi fekete százak, politikai, gazdasági programot nem tett közzé, de az igazság bajnokaként lépett fel, és az idegengyűlölő, sovíniszta és antiszemita hajlamú román társadalmi rétegekre építve meghirdette a paraszti konzervativizmus forradalmát. A parasztnak a termés betakarításában segítő, utakat és gátakat építtető, olesó boltokat fenntartó, az evangéliumot hirdető, de szélsőségesen antiszemita és ellenfeleiket terrorizáló gárdisták nagy népszerűsége tette szert. Watts, átvéve a gárda érvelését, megértéssel ír a „büntető hadjáratokról” és pogromokról, és mindezeket a gazdasági életben számottevő zsidó

jelenléttel magyarázza, valamint azzal, hogy sok román a zsidóságot a kommunista mozgalommal azonosította.

Károly meg akarta lovagolni a gárda népszerűségét, és hol megfélemlítéssel, nyílt erőszakkal, hol anyagi támogatással és pozíciók ígéretével igyekezett ellenőrzése alá vonni Codreanu mozgalomát, sőt képviselői útján többször is bejelentette igényét a gárda parancsnoki posztjára. Watts szerint azonban a mélységesen vallásos és korrumpálhatatlan Codreanu nem hódolt be a királynak, hanem 1935-ben az ugyancsak tisztakezű vezető hírében álló, ellenzéki Maniuval vette fel a kapcsolatot, hogy közösen harcoljanak a „gonosz erők” ellen. Együttműködésük az 1937. évi választásokra kiszélesedett.

Watts azt írja, hogy a királlyal és a Tatarescu-féle liberálisokkal szemben valóságos „népfront” jött létre, melynek gerincét Maniu és Codreanu pártja alkották. Bár a választáson mindkét párt jól szerepelt, a király a szavazatoknak csak 9,5 százalékát elnyerő Nemzeti Keresztény Párt vezetőjét, Alexandru C. Cuzát és a párthoz akkoriban csatlakozott Octavian Gogát bízta meg a kormányalakítással.

A szakirodalomban gyakran olvasható, hogy a király ezzel a döntésével a jobboldali közhangulatot figyelembe véve a kisebbik rosszat választotta, mert a valójában szélsőségesen antiszemita Goga-Cuza-kormány alternatívája csak a Vasgárda hatalomra kerülése volt. Watts nem én egyet ezzel az interpretációval. Ugyan nem írja le, de utal arra, hogy Károly végső célja valamiféle fasiszta királyság létrehozása volt. Csak miután a Vasgárdánál kudarcot vallott, fordult a király Cuzához, és a párt kék inges „lándzsásait” tette meg rohamcsapatának. A könyv megírása során egyre koncepciózusabbá váló Watts éles határt húz az országot terrorizáló kékingesek és a zöld inget hordó gárdisták között. A „lándzsások” királypártiságuk miatt a rombolás képviselői, míg a királyellenes gárdisták a kibontakozás letéteményesei lesznek. A szerző nem tagadja a Vasgárda erőszakos cselekményeiről szóló híreket, de szerinte az 1940 előtt végrehajtott pogromok nagyobb részéért nem a gárda, hanem a lándzsások voltak felelősek, akik pusztán alantas ösztönökből, faji alapon kegyetlenkedtek. Azt ő is elismeri, hogy Codreanuéknek küldtek pénzt Németországból, de azt állítja, hogy a lándzsások sokkal jelentősebb német támogatást kaptak, mint a Vasgárda.

Tagadja, hogy ez utóbbi jelentette volna a fő veszélyt a román demokráciára. Watts könyvében több helyen is hangsúlyozza, hogy Codreanu 1935-től kezdve már elismerte és tisztelte az alkotmányos szabályokat, és esetleges hatalomra kerülése nem vezetett volna diktatúrához. Szerinte az alkotmányos rendet leginkább éppen a király veszélyeztette. Kétségtelen, hogy Károly a rövid életű Cuza-Goga-kormány bukása után, 1938 februárjában a pártok feloszlásával és az alkotmány felfüggesztésével diktatúrát vezetett be, és Codreanu az uralkodó parancsának engedelmességgel feloszlatta a mozgalomát, végzetét azonban így sem kerülhette el. 1938 áprilisában rágalmozgás vádjával elítélték, majd a börtönben társaival együtt megfojtották. Ez volt Károly utolsó rohama a gárda fölötti hatalom megszerzéséért. Watts angol külügyi forrásokra támaszkodva 400 főre teszi a tisztogatások folyamán meggyilkolt gárdisták számát.

Besszarábia, Észak-Bukovina, majd Észak-Erdély elvesztése után a király helyzete tarthatatlanná vált. A válságos helyzetben Károly ismét az akkor már Horia Sima vezette gárdához fordult, de hiába ajánlott fel miniszteri pozíciókat, a mozgalom támogatását ezúttal sem tudta megszerezni. Miután minden kártyát kijátszott, 1940 szeptemberében örökre elhagyta Romániát.

Címe alapján a könyv Antonescuról szól, és bár tevékenységéről a Vasgárda és a király küzdelme kapcsán többször is szó esik, a marsall uralmának bemutatására csak az utolsó fejezetben és a hosszúra nyúlt epilógusban kerül sor. A gárda viselt dolgait még némi kritikával kezelő szerző Antonescuról csak mint a román nép és a román becsület megmentőjéről ír. Az utolsó száz oldalon Watts már nem elemez, hanem védőbeszédet tart, és a külpolitikai döntések vizsgálata helyett a szakirodalomban előforduló vádak

visszautasítására helyezi a hangsúlyt. Az ő megközelítésében Codreanu és Maniu mellett Antonescu volt a királynak és korrupt rendszerének legelszántabb ellenzéke. Codreanuval való kapcsolata miatt a király közvetítésre akarta őt használni, de a kísérletek kudarcra, illetve Codreanu melletti kiállása miatt először nyugdíjaztatta, azután 1940 júliusában letartóztatta, majd néhány hónappal később, szeptember 4-én kormányalakítással bízta meg a tábornokot.

Watts élesen bírálja azt a szakirodalomban elterjedt nézetet, miszerint Antonescu a Vasgárda és a német csapatok közvetlen támogatásával puccsszerűen vette át a hatalmat, amelyet aztán saját diktatúrájának kiépítésére használt fel. Watts hangsúlyozza, hogy Antonescu a királytól kapott megbízását a Nemzeti Parasztpártot, a Nemzeti Liberális Pártot és a Vasgárdát magába foglaló koalíciós kormány létrehozására akarta felhasználni. Bratianu és Maniu támogatásukról biztosították, de a kormányalakításban végül csak a gárda vett részt. Így született meg Antonescu és Sima vezetésével a Nemzeti Legionárius Állam.

A rövid életű rezsim azonban nem az Antonescu által ígért békés nemzetépítés, hanem a féktelen terror korszakát hozta. Watts, aki könyve előző fejezeteiben Károly terrorista módszereivel és a lándzsások pogromaival szemben a gárda politikai és eszmei érettségét hangsúlyozta, a gárda és Antonescu párharcában az utóbbi oldalára áll. A nemzeti legionárius kormány alatt elkövetett terrorcselekményekért a felelősséget a rendőrséget ellenőrzése alatt tartó Horia Simára és a Vasgárdára hárítja. Antonescu és a megfélemezhetetlen gárda között valóban elkerülhetetlen volt az összeütközés, a kettős hatalom sokáig nem maradhatott fent. Watts azonban ebben a küzdelemben is az ideológiákat és az erőszakot gyűlölő, szelíd és bölcs Antonescu képét rajzolja az olvasó elé, aki a gárdával való ellentéteit is józan meggyőzéssel próbálja feloldani. A szakítás, a Sima-féle vezetés által gerjesztett önromboló tendenciák felerősödése miatt, a gárda hibájából következett be.

1941 februárjától Antonescu Románia egyedüli ura maradt. A háború alatti eseményeket összefoglaló, mintegy hatvanoldalas epilógusban az Antonescu-mítosz eléri tetőpontját. A pusztító indulatok és romboló törekvések kiélésére, amelyet a nemzetközi szerződéses és a belső hatalmi egyensúly, illetve az alkotmány mindaddig úgy-ahogy kordában tartott, 1941 februárja és 1944 augusztusa között tág tér nyílt. A háború éveiben sok minden megvalósult mindabból, amit a húszas és harmincas években a gárdisták, valamint a Cuza-féle „nemzeti” keresztények és más sovíniszta erők hirdettek. A legmegbízhatatlanabbnak ítélt bukovinai és besszarábiai zsidóságot 1941 és 1943 között gyakorlatilag megsemmisítették. Ez lett a sorsa a transznisztriai, vagyis a Dnyeszter és a Búg közötti területen élő zsidóságnak is. Az állampolgári jogaitól és életlehetőségeitől megfosztott dél-erdélyi és óromániai zsidóságot a lengyelországi megsemmisítő-táborokba szánták. Az ország gazdasági és katonai erőforrásainak teljes bevetésével vett részt Németország oldalán a katasztrófával végződő, Szovjetunió elleni háborúban. Mindezek ismeretében az ország függetlenségét és az állampolgárok szabadságát fenntartó, sőt megerősítő és erőszaktól tartózkodó bölcsvezér mítoszt megteremtteni nem kis feladat Watts azonban a forrásokat már alig használó utószavában vállalkozik erre.

Az Antonescu háború alatti tevékenységével foglalkozó epilógust a szerző azzal az állítással indítja, hogy a román vezér mindent megtett a Szovjetunió elleni háború elkerülése érdekében. Bizonyítékként az amerikai kormánynak 1941. november 30-án küldött román jegyzéket említi, melyben az a háború megindításáért a Szovjetunióra hárítja a felelősséget. Románia háborús gazdálkodásáról írott fejtegetéseit Watts azzal a meglepő, de nem bizonyított kijelentéssel összegzi, hogy uralmának három éve alatt Antonescu többet tett a gazdaság fejlesztése érdekében, mint utána a kommunisták 45 év alatt. A szerző azonban nemcsak a szovjeteknek és a kommunistáknak, hanem a korabeli amerikai és angol vezetésnek is alaposan „odamond” azzal a kijelentésével, hogy Európa két diktatúrájának összeecsapása lényegében csak az ő érdekeiket szolgálta.

Hasonló színvonalon és hangvétellel foglalkozik Watts az Antonescu-éra legnagyobb tehertételével, a romániai vézskorszakkal. A közvetlenül a keleti hadjárat megindulása után kitört, mintegy nyolcezer ember halálát okozó iasi pogrommal kapcsolatban azt a „magyarázatot” adja, hogy a vérengzés elsősorban az akkor már rendellenes vasgárdisták, valamint a német katonák műve volt, és hogy Antonescu nem tudott az egésztől semmit sem. A veszteség nagyságának megállapításánál a korabeli sajtóhírekben megjelent 500 főt veszi át.

Azt már Watts sem tagadja, hogy a közel 300 ezer személyt érintő bukovinai és besszarábiai deportálások Antonescu rendeletére történtek. Csakhogy az ő értelmezésében ezek a döntések éppen hogy a további „atrocitások megelőzésére, vagyis a zsidóság érdekében születtek. Elismeri azt is, hogy a bukovinai és a besszarábiai zsidóság Transznisztriába történő „átmentése további tömeggyilkosságokhoz vezetett. Ezekért azonban szerinte csak a román hatóságoktól függetlenül működő Otto Ohlendorf vezette Einsatzgruppe D volt a felelős. A zsidóság szervezett kiirtására sem Transznisztriában, sem Besszarábiában vagy Bukovinában nem került sor. A helyi lakosság tömeges kivégzésekben való részvételére a sok évszázados és a szovjet uralom évében még tovább erősödött antiszemita érzelmekben talál magyarázatot a szerző.

Wattsnak végezetül azt is meg kellett magyarázni, hogy 1942 júliusában Antonescu miért járult hozzá az ó-romániai és a dél-erdélyi zsidóság német megsemmisítő-táborokba történő kiszállításához. Szerinte itt a beleegyezést hírül adó, július 22-i német jegyzék pontatlanul tudósított. Antonescu a deportálásokhoz sohasem adta beleegyezését, vagy ha mégis, akkor ebben az egyetlen esetben nem állt szándékában betartani ígéretét. A deportálásokra valóban nem került sor, és ez a tény már elég ahhoz, hogy a rendszerváltás előtti és utáni román vezetőkhez egyaránt közel álló szerző Antonescuból a német nyomásnak ellenálló zsidómentő hőst faragjon.

Művének utolsó előtti oldalán gondolatait összegezve Larry Watts csupán két negatívumot talál a marsall jellemében: nevezetesen végtelen idealizmusát és az emberekbe vetett bizalmát. Tragédiája az volt, hogy bár a nyugati szövetséges hatalmak értékei és eszméi vezették cselekedeteiben, akkor kellett az élre állnia, amikor a román-német szövetség már befejezett tény volt. Ez Watts könyvének végső, összegző megállapítása.

Az Antonescu rehabilitálására irányuló munkát a hivatalos román körök rokonszenvvel fogadták. Watts Ceaușescu idejében kezdte meg levéltári kutatásait, és ő volt az első amerikai történész, aki bizalmas történelmi dokumentumokhoz hozzájutott. Ez a kivételes helyzet azonban a műben nem tükröződik. A szerző egyáltalán nem támaszkodik a háború alatti román katonai forrásokra, és a már nyomtatásban megjelent dokumentumköteteket - Matatiras Carp és Jean Ancel sorozatait - sem használta. Ugyanakkor gazdagon idézi az angol, amerikai és német külügyi, illetve titkosszolgálati jelentéseket, de forráskezelése itt is önkényesnek tűnik. Az Antonescut rossz színben feltüntető nyugati források hitelességét a szerző eleve megkérdőjelezi. A könyv egyébként számos eredeti dokumentumot, illetve dokumentumrészletet közöl. A gyakran két-három oldalnyi idézetek azonban nem mindig vannak összhangban a szerző állításaival, sőt néha nem is kapcsolódnak a tárgyalt témához. A felhasznált források közül az anekdoták, újsághírek és beszédrészletek azonos súlycsoportba kerülnek a bizalmas beszámolókkal és a titkos utasításokkal. A szerző érvelése így csak azokat győzi meg, akik e könyv elolvasása előtt is hasonlóképpen gondolkodtak, mint ő.

Stark Tamás